

ფრაზეოლოგიური ერთეულების ვარიაციები

ფრაზეოლოგიზმების ნიშან-თვისებების აღწერისას აღინიშნებოდა, რომ ფრაზეოლოგიური ერთეულებისათვის დამახასიათებელია ლექსიკური შედგენილობის მუდმივობა და კომპონენტებში განსაზღვრული გრამატიკული ფორმების განმტკიცება. თუმცა გამონაკლისებიც არსებობს. მაგალითად, კონსტრუქციები: *echar el toro* და *soltar el toro* – ერთი და იგივე აზრს გადმოგვცემენ (საყვედურის თქმა, გაკიცხვა). სემანტიკურად ერთნაირი მნიშვნელობისაა გამონათქვამები: *dar la pelleja*, *dejar la pelleja*, *entregar la pelleja*, *perder la pelleja*, *soltar la pelleja* (სიკვდილი, აღსასრული). ჩამოვთვალოთ მსგავსი ერთმანეთთან მიმართებაში მყოფი ფრაზეოლოგიზმები სინონიმებად თუ მათი კავშირები განვსაზღვროთ, როგორც განსაკუთრებული ენობრივი მოვლენა? რუსი მკვლევარები მსგავს ფაქტებს განიხილავენ, როგორც ფრაზეოლოგიური ერთეულების ვარიაციების გამოვლენას და არა, როგორც სინონიმურობას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ისინი თვლიან, რომ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს შეუძლიათ არსებობა არ ერთ, არამედ ორ და მეტ ვარიანტში. ფრაზეოლოგიზმების ვარიაციების პრობლემა მჭიდროდ არის დაკავშირებული გაიგივების ცნებასთან და საბოლოოდ არ არის გადაჭრილი. ფრაზეოლოგიაში დიდ სიძნელეს წარმოადგენს ფრაზეოლოგიური ვარიანტებისა და ფრაზეოლოგიური სინონიმების, სემანტიკური ვარიანტებისა და პოლისემიის გამიჯვნა.

აღნიშნულ სახელმძღვანელოში, ფრაზეოლოგიური ერთეულების ვარიანტებში იგულისხმება ისეთი მყარი სიტყვაშეთანხმებები, რომლებიც თანხვდებიან ერთმანეთს სტრუქტურით, შინაგანი ფორმით, კონსტანტო-ფრაზული მნიშვნელობით და განსხვავდებიან რაიმე ლექსიკური კომპონენტებით ან გრამატიკული ფორმით.

ამ განსხვავებებიდან გამომდინარე ფრაზეოლოგიური ვარიანტები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ზოგიერთი ფორმალური ნიშნით და ინარჩუნებენ ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის იგივეობას. რასაკვირველია, ფრაზეოლოგიზმების შესადარებელი ვარიანტების კომპონენტებისა და გრამატიკული მაჩვენებლების განსხვავებას შეიძლება თან ახლდეს უმნიშვნელო ნიუანსები, მაგრამ აღნიშნულ სახელმძღვანელოში მათ არ განვიხილავთ. საწყისი (მთავარი, ძირითადი) და წარმოებული (მეორადი) ვარიანტების გამორკვევის საკითხი კი უნდა გადაწყდეს ან დიაქრონიულად და საწყისად ჩაითვალოს ფრაზეოლოგიზმის ის ვარიანტი,

რომელიც ენაში ადრე გაჩნდა ან სინქრონულად, მაშინ ძირითადია ის, რომელიც უფრო ხშირად გამოიყენება თანამედროვე სასაუბრო მეტყველებაში.

ფრაზეოლოგიური ვარიაციები არაერთგვაროვანია, არსებობს ფრაზეოლოგიური ვარიანტების რამდენიმე სახე:

1. ფრაზეოლოგიური ვარიანტები ლექსიკური ვარიაციებით, რომლებშიც იცვლება ფრაზეოლოგიზმში შემავალი ერთი-ერთი სიტყვა. ცვლადი კომპონენტი შედარებით მკაცრად არის ფიქსირებული ენობრივი ტრადიციით ე. ი. ისინი ფრაზეოლოგიურ ვარიანტებში ამჟღავნებენ სიმყარეს და იმყოფებიან განსაზღვრულ სემანტიკურ კავშირში ერთმანეთთან. უწინარეს ყოვლისა, თავის თავისუფალ გამოყენებაში ეს კომპონენტები უმეტესწილად სინონიმებია. მაგალითად: *costar/valer un ojo de la cara* (ღირდეს რაღაც ძალიან ძვირი), *tomar / coger las de Villadiego* (გაქცევა, მოკურცხვლა), *mirar/ver con anteojos de aumento* (გაზვიადება, განჭვრეტა), *llevar / traer a las ancas* (ვინმეს რჩენა, კმაყოფაზე ყოლა), *castillo de cartas / de naipes* (არამტკიცე შენობა, ხუხულა), *ave tonta / zonza* (დოყლაპია, პირდაღებული), *salir por el arbolón / albañil* (თავის შერცხვენა, თავის მოჭრა, უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდნა) და ა. შ.
2. ისინი შეიძლება მნიშვნელობით ახლოს იყვნენ ერთ ლექსიკო-სემანტიკურ ჯგუფში შემავალ სიტყვებთან: *atar / juntar / unis los cabos* (შეპირისპირება, ყველა გარემოების აწონვა, გამორკვევა), *dar / poner el pecho* (მიუშვირო მკერდი, ხიფათის პირისპირ წასვლა), *echar / soltar tacos* (ლანძღვა, წყევლა), *beber los vientos/aires* (მგზნებარე სურვილი) და ა. შ.
3. შესადარებელი კომპონენტები შეიძლება არ იყვნენ მიმართებაში სემანტიკურ ნიშან-თვისებებთან. მაგრამ, ამ შემთხვევაში ფრაზეოლოგიური ვარიანტების შინაგანმა ფორმამ არ უნდა განიცადოს არსებითი ცვლილებები, ძირითადი მეტაფორული შინაარსი შენარჩუნებულია შემდეგ ვარიანტებში: *sentir/sufrir en carne propia* (გამოსცადო, შეიგრძნო საკუთარ თავზე, ტყავზე), *armar/levantar un caramillo* (წამოიწყო კინკლაობა, ინტრიგა), *hacer/tomar las once* (წახემსება, წასაუზმება, ერთი ჭიქა სასმელის გადაკვრა), *aguantar/pasar carros y carretas* (ტანჯვა, წვალება, წუხილი), *dar/dictar catedra* (ლექსიცი წაკითხვა, ჭკუის სწავლება) *coger agua en cesto/en harnero* (ფუჭი შრომა, საცრით წყლის ამოღება), *a duras/graves/malas penas* (დიდი ძალისხმევით, ძლივ-ძლივობით) და ა. შ.

4. შესაძლოა ფრაზეოლოგიურ ერთეულების აღნიშნული ტიპის ვარიანტების სხვადასხვა კომბინაციები: conducir/llevar/traer en andas (ხოტბის შესხმა, ცაში აყვანა), dar/entregar /dejar/perder/soltar la pelleja, delover/volver/rechazar la pelota (სამაგიეროს გადახდა), arrojar /echar/poner a los pies de los caballos (სიძულვილი, დამცირება, შეურაცყოფის მიყენება)...

ლექსიკური ვარიაციები განსაკუთრებით გავრცელებულია ზმნურ ფრაზეოლოგიზმებში. აქტიურად ვარირებენ მდგომარეობის, გადაადგილების, საუბრის ნომინატური მნიშვნელობების ზმნები. რასაკვირველია, ამა თუ იმ ვარიანტის გამოყენება განსხვავდება სიხშირითა და სიტუაციური ამომრჩევლობით. ვარიანტების გამოყენებაში მკვლევარები გამოყოფენ სამ ტენდენციას: **1.** ვარიანტების კომპონენტები თავისუფლად ცვლიან ერთმანეთს და ენაში წარმოადგენენ თანაბრად გამოყენებულებს; **2.** ვარიანტების განსხვავებული გამოყენების სიხშირე; **3.** ვარიანტების ამორჩევითობა მეტყველებაში.

ლექსიკური ვარიაციების ფრაზეოლოგიურ ვარიანტებს შორის უნდა გამოვყოთ განსაკუთრებული ჯგუფი. მასში შედიან ის ვარიანტები, რომლებიც განპირობებულია ესპანური ენის სპეციფიკით, რომელშიც შერწყმულია ნაციონალური ეროვნული ვარიანტები. თავად ესპანურ ენის ვარიაციები მოქმედებენ თითოეული ესპანურენოვანი რეგიონის ფრაზეოლოგიის ფორმირებაზე. ამიტომ, მაგალითად, მექსიკაში, არგენტინაში ან ნებისმიერ ესპანურენოვან ქვეყანაში შეიძლება აღმოჩნდეს ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც ახდენენ ესპანეთის ან სხვა რომელიმე ზონის მყარი სიტყვაშეთანხმების ვარირებას. ასეთი ფრაზეოლოგიური ვარიანტები შეიძლება განისაზღვროს როგორც ნაციონალური. ნაციონალური ვარიანტები ყველაფერში თანხვდება ჩვეულებრივ ვარიანტს, გარდა ერთისა: ნაციონალური ფრაზეოლოგიური ვარიანტები გამოიყოფა არა ყველასათვის ზოგადი ესპანურენოვანი ფრაზეოლოგიური ფონდიდან, არამედ ესპანური ენის განსხვავებული ნაციონალური ვარიანტების დონეზე. ჩვეულებრივ, ნაციონალური ფრაზეოლოგიზმის ვარიანტები წარმოიქმნება პირენეის ნახევარკუნძულის ფრაზეოლოგიზმების საფუძველზე. ლათინოამერიკულ კონსტრუქციაში კომპონენტებიდან ერთ-ერთი (ზოგჯერ მეტიც) წარმოადგენს ლექსიკურ ამერიკანიზმს, რომელიც ხშირად ინდიური წარმომავლობისაა. განვიხილოთ ვარიანტები “ზმნა + არსებითი სახელი” მყარი კონსტრუქციის მაგალითზე. მსგავს ვარიანტებში პირენეის ფრაზეოლოგიზმებს ძირითადად კომპონენტებს შეესაბამებინ ამერიკანიზმები ან ინდიხენიზმები:

Dar calabazas (ესპანეთი) = dar ayotes (გვატემალა) = გარიგების უარყოფა, საქმროს უარყოფა;

Matar el gusano (ესპანეთი) = matar el pingüín (ჩილე) = უზმოზე სპირტიანი სასმელის დალევა, პატარა ჭიქით სასმელის გადაკვრა.

აღნიშნულ მაგალითებში პირენეული და ლათინოამერიკული ძირითადი კომპონენტები წარმოადგენენ სინონიმებს: სიტყვა ayote აცტეკური წარმოშობისაა და აღნიშნავს “გოგრას”, ხოლო pingüín ნასესხებია არაუკანულიდან და ასახელებს კოლჩატური ჭიების ერთ-ერთი სახეობას.

განხილული ფრაზეოლოგიური ვარიანტების შესაბამისი კომპონენტები ხშირად არ წარმოადგენენ სინონიმებს და მიეკუთვნებიან ერთ ლექსიკო-სემანტიკურ ჯგუფს ან დაკავშირებულია ერთმანეთთან მეტაფორულად. უკანასკნელ შემთხვევაში ლათინოამერიკული რეალიები მიმსგავსებულია პირენეულ არსებით სახელებთან, დასახელებული ობიექტების გარეგნულ, ფუნქციონალურ, ასოციაციურ ნიშან-თვისებებთან. ზემოთ თქმულის დასამტკიცებლად მოვიყვანთ შემდეგ მაგალითებს:

ganar pan (ესპანეთი) – ganar arepa (ვენესუელა) - კაპიტალის შეძენა, გამდიდრება;

hacer un pastel (ესპანეთი) – hacer un tomal (მექსიკა) - გაფუჭება, საქმის წახდენა;

no valer un comino (ესპანეთი) – no valer un cacahuete (მექსიკა) – no valer un cacao (ცენტრ. ამერიკა) - გახვრეტილ შაურადაც არ ღირს;

pedir peras al olmo (ესპანეთი)– pedir cocos a la güásima (პუერტო-რიკო)- შეუძლებლის მოთხოვნა...

აღნიშნულ ფრაზეოლოგიურ სიტყვაშეთანხმებებში შემავალი ამერიკანიზმები თავის ნომინატურ მნიშვნელობაში ასახელებენ: arepa – სიმინდის კვერის ნაირსახეობა, tomal-ნამცხვარი ან სიმინდის კვერი, cacahuete – მიწის თხილი, cacao – კაკაოს ნაყოფი, coco – ქოქოსი, güasima – ხის ერთ-ერთი სახეობა.

5. ფრაზეოლოგიური ვარიანტები ლექსიკო-გრამატიკული ვარირებით, რომლებიც განსხვავდებიან კომპონენტების რაოდენობით. რიგ შემთხვევებში ასეთი ვარიანტები წარმოადგენენ ფრაზეოლოგიზმების ორ ფორმას: სრულს და რედუცირებულს (შემოკლებულს). მაგალითად, bailar el agua delante – bailar el en agua (გულის მოგება, პირფერობა, ლაქუცი), estar bailando en Belén - estar en Belén (ღრუბლებში ყოფნა), vivir en

Belén con los pastores – vivir en Belén (არაამქვეყნიური), tener el riñon bien cubierto – tener el riñon (მდიდარი, შეძლებული), tener venas de loco – tener venas (ახირებული, ხუმტურიანი, უცნაური), echar venablos por la boca – echar venablos (გინება, ლანძვლა, ძალიან გაბრაზებული), en vivas carnes – en carnes (დედიშობილა, შიშველი), cazador de conejos en el plato – cazador en el plato (ვაი-მონადირე). ამ ვარიანტებში განსხვავებული სისრულით არის გამოხატული მათი მეტაფორული შინაგანი ფორმა, მაგრამ ეს არ ცვლის თვით შინაგან ფორმას, თუნდაც იმიტომ, რომ ორივე ფრაზეოლოგიური ვარიანტი დაფიქსირებულია ენის მატარებელთა შეგრძნებაში.

6. ლექსიკო-გრამატიკული ფრაზეოლოგიური ვარიანტები, აგრეთვე, წარმოიქმნებიან მიმართებითი ზედსართავი სახელისა და მასთან სინონიმური შეთანხმებით “დე + არსებითი სახელი ვარირებით”: ave rapaz (rapiega) - ave de rapiña (მპარცველი, გაიძვერა, გაქნილი, მოხერხებული, კვაჭი), bañarse en agua rosada – bañarse en aguas de rosa (სიამოვნების მწვერვალზე ყოფნა, მეშვიდე ცაზე ყოფნა), lobo marino – lobo de mar (გამობრძმედილი მეზღვაური, გამოცდილი მეზღვაური) და სხვ.
7. ფრაზეოლოგიური ვარიანტები გრამატიკული ვარირებით, რომლებშიც იცვლება კომპონენტის მორფოლოგიური ან სინტაქსური ფორმა და/ან ვარირებას განიცდიან არტიკლები, წინდებულები, ნაცვალსახელები. ასეთი ვარიანტებისათვის ხშირად დამახასიათებელია სრულად ურთიერთშეცვლა ერთ-ერთი მათგანის, ამორჩევითობა ხშირად დამოკიდებულია მოსაუბრის ინდივიდუალურ ჩვევებსა და მიდრეკილებაზე. უმეტესად დამახასიათებელია შემდეგი სახის გრამატიკული ვარიაციები:

ა) ერთ-ერთი არტიკლის ამოვარდნა: tomar las viñas – tomar viñas (გაქცევა, მოკურცხვლა), tener las velas – tender velas (მომენტით სარგებლობა, შემთხვევის გამოყენება), a una vuelta de cabeza – a vuelta de cabeza (ერთ წამში, მომენტალურად) და ა. შ.

ბ) განსაზღვრული და განუსაზღვრელი არტიკლების ცვლა: pintar el venado – pintar un venado (გაკვეთილების გაცდენა, გაპარვა გაკვეთილებიდან, მექსიკაში), dar la campanada – dar una campanada (წამოროშვა, თქვა ან გააკეთო სისულელე), tomar el rizo – tomar un rizo (მანევრირება, 180 გრადუსით შემობრუნება) და ა. შ.

გ) არტიკლის შეცვლა ნაცვალსახელით: abrir el pecho - abrir su pecho (გულის გადაშლა, გულის გახსნა), tener sano el pecho – tener sano su pecho (სუფთა სინდისი) და ა. შ.

დ) კომპონენტების რიცხვის ფორმის შეცვლა: dar en la vena – dar en las venas (ზუსტი ხერხის პოვნა), traer sobre ojo – traer sobre ojos (ექვი, გუმანი, გეჭიროს თვალი ვინმეზე), traer en su mano – traer en sus manos (ვინმეზე ზეგავლენა, გყავდეს ვინმე დაქვემდებარებაში) და ა. შ.

ე) აფიქსალური ვარირება: ser el ojo derecho – ser el ojito derecho (გამორჩეულად საყვარელი), en volandas – en volandillas (ერთ წამში, სწრაფად), con boca chica – con boca chiquita (უხალისოდ, არაწრფელი, არაგულწრფელი) და ა. შ.

ვ) წინდებულების ურთიერთგაცვლა: poner tierra en medio – poner tierra por medio (გაქცევა, გაპარვა), echar a/por/en tierra (ჩაშლა, ჩაფუშვა გეგმების) და ა. შ.

ზ) უარყოფითი ნაწილაკი no-ს ფაკულტატური გამოყენება: no importar una higa – importar una higa (რაიმეს მნიშვნელობის უგულებელყოფა): (no) le importa una higa este asunto; no darse un bledo – darse un bledo (იყო გულგრილი რაიმეს მიმართ): (no) se le da un bledo por (de) este lienzo)...

თ) კომპონენტების ინვერსია: todo a lo ancho – a todo lo ancho (მთელი სიგრძე-სიგანით), de vez en cuando – de cuando en vez (იშვიათად, დროდადრო, ზოგჯერ), a duras penas – a penas duras (გაჭირვებით, ძლივსძლივობით) და ა. შ.

რასაკვირველია, შესაძლებელია გრამატიკული ვარიაციების სხვა სახეებიც და რაც მთავარია, მრავალფეროვანი შერეული ვარიაციები. მაგალითად,

echar a la cara – echar en la cara – echar en cara (საყვედური, დადანაშაულება);

hacer su astilla en el árbol caído – hacer astillas en el árbol caído - hacer su astilla del árbol caído - hacer astillas del árbol caído - გამორჩენა სხვის უბედურებაზე, დავარდნილის ცემა;

a pie juntillas - a pies juntillas - a pie juntillo - a pie junto - უდრეკობა, შეუპოვრობა, მტკიცედ, დარწმუნებით;

meterse en el berenjal - meterse en berenjal - meterse en berenjales - meterse en buen berenjal - meterse en mal berenjal - უსიამოვნო ისტორიაში გახვევა, საჩოთირო საქმე და ა. შ.

განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ ვარიანტებს კუთვნილებითი ნაცვალსახელების ცვლადი ფორმით. ეს ობლიგატორული და არაამორჩევითი ვარიანტებია. ვარიაციები ნაკარნახევია შეთანხმების აუცილებლობით: ნაცვალსახელები უნდა შეეთანხმებოდეს იმ პირის გრამატიკულ ფორმას, რომელსაც ისინი მიეკუთვნებიან. მაგალითად:

a mis (tus, sus) anchas (თავისუფლად, ბუნებრივად, ძალდაუტანებლად, თავის სიამოვნებისათვის);

sacar de sus (mis, tus, etc.) casillas - ვინმეს მოთმინებიდან გამოყვანა;

salirse con la suya (la mía, la tuya, etc.) - მიაღწიო შენსას, თავისის გატანა...